

славистичког центра, уредник „Данице” Вукове задужбине, један од најугледнијих професора Катедре за српску књижевност у њеној плодној историји, проф. Нада Милошевић-Ђорђевић је заслужила да буде почасни члан наших сећања. Ми, њени ученици, памтимо Професорку као једну од првих дама српске науке, лепу жену у најдуховнијем значењу те речи, отмену и храбру у говорима и поступцима. Истински и искрено смо је волели и поштовали. Неизмерно смо тужни што је више нема. Неизмерно смо поносни на то што смо је баш ми имали.

Драга професорка. Када сам Вам дао песму *На вест* о мајчиној смрти да је прочитате, посебно Вам се допао стих: „Ту испод врата, дежурала је нит светла”. Не могу да се оттем утиску да Вас сада, у овом тренутку, не спуштамо у земљу, у хладноћу и мрак, него полагамо на ту нит светла, коју сте целога живота тако истрајно следили. Као звезду Даницу српске усмене традиције.

Бошко Ј. Сувајџић*

Универзитет у Београду – Филолошки факултет
Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима
Студентски трг 3
11000 Београд

УДК 821.163.41.09 Андрић И.

Иво Андрић, *Госпођица*, Критичко издање дела Иве Андрића, коло IV, књ. 18, приредио Милан Потребих, Београд, Задужбина Иве Андрића 2020, 753 стр.

Пројекат *Критичко издање дела Иве Андрића* (КИДИА) започет је септембра 2016. године одлуком Управног одбора Задужбине Иве Андрића¹. До 2019. године објављена су три кола у петнаест књига,

*boskosuvajdzic65@gmail.com

¹ „Извршни одбор Српске академије наука и уметности, на основу предлога Одељења језика и књижевности САНУ, на седници од 9. јуна 2016. године, донео је одлуку да се за чланове Управног одбора Задужбине Иве Андрића именују академик Миро Вуксановић, академик Душан Ковачевић, академик Горан Петровић, проф. др Радивоје Микић, проф. др Срето Танасић, проф. др Стојан Ђорђевић, књижевник Радован Бели Марковић, новинар Радован Поповић и проф. др Стојан Дабић. На иницијативу академика Мира Вуксановића, председника, и проф. др Радивоја Микића, потпредседника,

којима су заокружена критичка издања свих Андрићевих приповедака и лирских дела. Четврто коло КИДИА отвара се управо романом *Госпођица* (2020), који је приредио мср Милан Потребих. У овом тренутку траје приређивачки рад на критичким издањима обимнијих Андрићевих романа, која ће бити објављена током 2021. године (*Проклећа авлија*) и 2024. године (*На Дрини ћуџија*, *Травничка хроника*). Истовремено тече рад на припреми четири књиге Петог кола КИДИА, које ће донети критичко издање свих Андрићевих есеја објављених за пишчева живота а њихов излазак из штампе планиран је 2022. и 2023. године. Током припреме критичког издања Андрићеве *Госпођице* као књ. 18 Четвртог кола КИДИА, Уређивачки одбор КИДИА радио је у саставу: академик Миро Вуксановић, председник, проф. др Зорица Несторовић, руководилац пројекта и уредник, др Жанета Ђукић Перишић, тадашња управница Задужбине Иве Андрића.

Ослањајући се на *Начела за критичко издање дела Иве Андрића* ауторке проф. др Зорице Несторовић – израсла на укрштају домаће и светске текстолошке праксе и теорије – која је на почетку рада овог пројекта на предлог Уређивачког одбора КИДИА усвојио Управни одбор Задужбине Иве Андрића, и којих су се придржавали приређивачи свих до сада шеснаест објављених књига, приређивач је за основни текст романа *Госпођица* одредио следећи критеријум последње пишчеве воље. Прво постхумно издање из 1976. године (Иво Андрић, *Госпођица*, Сабрана дела Иве Андрића, књ. 3, приредили Мухарем Первић, Петар Џацић, Просвета – Београд, Младост – Загреб, Свјетлост – Сарајево, Државна založба Словеније – Љубљана, Мисла – Скопје, 1976) представља коначни облик романеског текста, насталог захваљујући последњим интервенцијама и изменама унетим руком писца. Утврђени су и следећи извори за варијанте: рукописна грађа, први одломак романа објављен у *Ослобођењу*, издања „Свјетлости” из Сарајева 1945. и 1953. године, варијанте романа у оквиру *Избраних дела* објављених у издању „Просвете” ћиричним писмом и у издању „Свјетлости” латиничним писмом 1958, ћирилично издање „Просвете” 1961, латинично издање „Младости” 1961, ћирилично и латинично издање *Госпођице* у оквиру *Сабраних дела Иве Андрића* 1963.

У поглављу *Варијанте* налазимо одељак *Приређивачки знакови и њихова употреба* у којем је потцртано да се основни текст романа даје ћирилицом као доминантним писмом критичког издања, а текст варијаната писмом извора у којем се варијанта налази. Приређивачеви коментари дати су ћирилицом и курзивом. Након списка и објашњења

Управни одбор Задужбине је, на Другој радној седници одржаној 15. септембра 2016. године у просторијама Задужбине, донео одлуку о почетку рада на критичком издању дела Иве Андрића.” („Преглед рада на критичком издању дела Иве Андрића од 2016. до 2019. године” у: Иво Андрић, *Госпођица*, Критичко издање дела Иве Андрића, коло IV, књ. 18, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2020, 741).

у вези са сиглама за изворе, Милан Потребић напомиње да су следећи поступци – начин бележења доследног одступања од правописне норме примењене у основном тексту, као и обележавање варијантности ендното израженом арапским бројем у основном тексту издања – утемељени *Начелима за критичко издање дела Иве Андрића* (КИДИА I/1) и *Општим принципима приређивања пријоведака Иве Андрића изван збирки које је писац објавио* (КИДИА II/6) ауторке проф. др Зорице Несторовић.

Поглавље *Библиографија* садржи сва издања романа *Госпођица* објављена за пишчева живота, односно библиографски преглед чине двадесет и четири издања, колико је приређивач установио на основу сопственог истраживања и према *Библиографији Иве Андрића (1911–2011)*. Поглавље *Додаци* садржи потпоглавље *Додатак I – Верзије*, које почиње унетим факсимилом првог нацрта текста из којег је настао роман. Реч је о аутографу из Андрићеве бележнице *Пейиша ноџес* (Бележница бр. II). У овој целини налазимо и верзију <Увода> романа. Потпоглавље *Додатак II – Рукописна грађа* осветљава одломке рукописне грађе и важне приређивачке напомене за друго, треће и осмо поглавље романа. Приређивач се одлучио да представи ова три поглавља романа из следећих разлога: (1) рукописна варијанта другог поглавља на појединим местима, где су извршене ревизије текста, разликује се од варијанте у штампаним издањима; (2) рукопис трећег поглавља романа само се својом првом половином подудару са текстом трећег поглавља у штампаним издањима, док остатак рукописне грађе за треће поглавље обухвата различите варијанте и концепте наставка овог поглавља; (3) анализом рукописне грађе за осмо поглавље приређивач је утврдио да поред реконструкције текста, на основу пишчеве ознаке пагинације, постоји и накнадна ревизија текста овог поглавља на појединим страницама дактилограма. Ови драгоцене увиди важна су сведочанства о развоју текста од првобитне варијанте на аутографу до првог штампаног издања.

У рукописној грађи за седмо поглавље приређивач је пронашао један од занимљивих коментара, који је писац унео графитном оловком: откуцано код Вере. „Овај коментар може расветлити то како су настале поједине странице дактилограма. Наиме, могуће је да су оне настајале тако што су писац и његова сарадница накнадно прекуцавали делове текста и уносили накнадне измене у текст. Није искључено и да су те измене, збирно са страницама аутографа, прекуцане у дактилограм на основу којег је настало прво штампано издање романа.” (М. Потребић, *Напомене о критичком издању романа „Госпођица” Иве Андрића*, у: Иво Андрић, *Госпођица*, Критичко издање дела Иве Андрића, коло IV, књ. 18, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2020, стр. 521) Како би се поједини особити аспекти генезе романа установили, скренута је пажња и на два записа из Андрићеве бележнице *Црна књија 1944–1952*. У првом запису забележен је цитат из Вукове преписке, који је накнадно послужио као

један од два епиграфа на почетку романа, док други запис о Андрићевој опсервацији једног карактерног типа указује на поступак карактеризације лика Јованке у *Госпођици*. Претпоставља се да је Сарајлијин цитат из бележнице *Црна књиџа* транспонован у роман. Поглавље *Додаци* затвара се потпоглављем *Додатак III – аргументацијско-илустрацијски материјал* у којем се презентује избор из страница са супстанцијалним изменама из Андрићевог личног примерка издања *Госпођице* у оквиру едиције *Сабрана дела Иве Андрића* из 1965. године.

Након наведених открића следи поглавље *Принципи и начин приређивања* у којем налазимо текст *Опште најомене* проф. др Зорице Несторовић и особито важан следећи закључак у вези са штампарским и коректорским грешкама: „У основном тексту ове врсте грешака нису исправљане већ је на њих указано у апарату издања где су оне разрешаване. Оваква одлука је проистекла из непосредног увида у Андрићеву праксу рада и његов однос према аутентичности свога текста.” (З. Несторовић, *Опште најомене*, у: Иво Андрић, *Госпођица*, Критичко издање дела Иве Андрића, коло IV, књ. 18, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2020, стр. 476). Сходно томе, разрешујући у ендноти статус грешке, приређивач је избегао сваки тип нове грешке који би се могао јавити исправљањем основног текста. Овај став проширује се додатним приређивачевим објашњењима и аргументима у тексту под насловом *Најомене о критичком издању романа „Госпођица” Иве Андрића*, где је Потребић систематично описао етапе приређивачког рада: састављање библиографије, претрагу архивских фондова (Архив САНУ, Задужбина Иве Андрића, Спомен-музеј Иве Андрића) ради рукописне грађе, кореспонденцију и личне пишчеве примерке издања, анализу маргиналија које су писац и његова сарадница Вера Стојић уносили у личне примерке издања, одабир и упоредно истраживање основног текста са свим штампаним издањима за пишчева живота. Приређивач истиче и занимљиву литерарно-документарну грађу, која открива пишчев однос према роману *Госпођица* (текст пишчевог преводиоца Гун Бергман, мемоаре Косте Димитријевића, мемоаре Љубе Јандрића). На основу тих писаних сведочанстава сазнајемо да је Андрић *Госпођицу* написао желећи да расветли тему тврдичлука из нетипичне перспективе женског лика.

У потпоглављу *Архивска грађа* презентована је целокупна рукописна грађа уз издвајање рукописа романа подељеног у девет архивских омотница. Рукопис *Госпођице* састоји се и од страница аутографа и од страница дактилограма, а реконструкција аутографа, извршена на основу пишчевих ознака пагинације, представљена је у табеларним прегледима. У потпоглављу *Основни текстови* приређивач веома исцрпно и прецизно показује како се одвијало утврђивање извора за основни текст романа. Анализом маргиналија у пишчевим личним примерцима сабраних дела, чуваних у личној библиотеци Спомен-музеја Иве Андрића, утврђено је да ли су

интервенције, које су писац и Вера Стојић заједно уносили 1973. године, уважене накнадно у неком од каснијих издања штампаних за пишчева живота или су пак доследно уважене тек у првом постхумном издању. Отуд у табеларним прегледима налазимо ове важне белешке унете руком Иве Андрића или Vere Стојић у првим личним примерцима ћириличног и латиничног издања сабраних дела из 1963. године, као и у првом и другом примерку ћириличног издања сабраних дела из 1965. године. Следећи корак подразумевао је упоредну анализу ћириличног и латиничног примерка првог постхумног издања из 1976. године, а резултати су приказани табеларним прегледом и закључено је: (1) ћирилично издање из 1976. године садржи мањи број штампарских грешака, (2) латинично издање из 1976. године настало је од ћириличног издања сабраних дела из 1967. године. На основу свега истраженог и анализираног, приређивач је одредио прво постхумно ћирилично издање из 1976. године као извор за основни текст, а поређењем овог издања са свим осталим издањима одређене су варијанте.

У потпоглављу *Издања* Милан Потребих тумачењем маргиналија и табеларним прегледом доказује да је писац у своје прве личне примерке из 1945. и 1953. године уносио коректорске измене текста припремајући неко од наредних издања. Осим знатног броја бележака унетих Андрићевом руком, у овој целини скренута је пажња на пишчеву преписку са издавачком кућом „Свјетлост” и сачуване уговоре, на преписку са издавачким предузећима „Просвета” и „Младост”, одломке из успомена Синише Пауновића, писмо једног студента Филозофског факултета. На крају целине „Издања” дате су табеле којима се указује на упоредни преглед свих издања романа у оквиру сабраних дела. Сходно томе, ово критичко издање романа прекорачује границе самог текста и обухвата шире истраживачко поље – паратекст романа *Госпођица*. Прво критичко издање не само да оставља естетски утисак на сваког читаоца већ и подсећа у сваком тренутку да је у функцији пишчеве намере. Посвећеним приређивачким радом описане су просторне, временске, прагматичне и функционалне карактеристике паратекстуалне поруке, што ствара утисак да је *Госпођица*, најмање пута објављивани Андрићев роман, далеко слојевитији и свестранији но што се то до сада мислило.

Критичко издање романа *Госпођица* поседује и прилог *Напомене за догађаје* у којем се образлажу одлуке у вези са структуром издања и начином приређивања. Након тога следи *Речник* који је, према *Ојшћим напоменама* проф. др Зорице Несторовић, настао као резултат укрштаја: (1) речника који су се налазили у Андрићевим сабраним делима објављеним за пишчева живота и издањима романа изван сабраних дела, (2) речника који је саставио приређивач према процени степена разумевања значења речи данашњег просечног читаоца, (3) речника који чине речи и изрази забележени од стране писца, (4) речника као што су Вуков *Рјечник*,

Речник српскохрватској књижевној и народној језика, Речник српској језика и сл. Критичко издање *Госпођице* завршава се напоменом издавача односно текстом *Критичко издање дела Иве Андрића 2016-2024*, који обухвата преглед рада од почетка пројекта до 2019. године и план рада од 2020. до 2024. године. Овим текстом потцртавају се два кључна принципа, којима су се приређивачи у оквиру пројекта КИДИА руководили: (1) жанровски и (2) хронолошки.

Значај првог критичког издања *Госпођице* састоји се у следећем: (1) први пут установљен је основни текст овог Андрићевог романа; (2) основни текст упоређен је са рукописом и свим варијантама, уз прецизно навођење свих супстанцијалних разлика; (3) расветљен је степен ауторизације одређених верзија текста; (4) пописане су и у табеларном прегледу дате све маргиналије. Прво критичко издање романа *Госпођица* Иве Андрића представља у српској науци о књижевности текстолошки модел и базу за настанак свих будућих издања овог романа. Издвојили бисмо особито занимљиве разлике између основног текста и варијаната, које би могле бити предмет будућих истраживања: (1) у рукопису не постоје цитати Јанка Веселиновића и Симе Милутиновића Сарајлије испред текста увода, (2) крај другог поглавља знатно се разликује у рукопису од краја у штампаним издањима, (3) приповетка *Сан* није укључена у пето поглавље романа у рукописној верзији и првом штампаном издању, (4) у осмом поглављу читавих пет пасуса не постоји у рукопису, будући да су накнадно написана и објављена у *Ослобођењу*, (5) не постоји одредница времена настанка романа на крају рукописног текста, (6) у шестом поглављу приређивач је на основу разлика утврдио да се приликом описа ентеријера куће Хаџи Васића приповедачев коментар односи на слику *Остврво мртвих* Арнолда Беклина.

Уколико узмемо у обзир и издавачке аспекте романа *Госпођица*, чини се да фотографија Иве Андрића, начињена 20. октобра 1944. године, односно управо у време завршетка романа, и с друге стране, факсимил првог штампаног одломка *Госпођице* у *Ослобођењу* (1945) заједно са факсимилом насловне странице првог издања овог романа у Сарајеву (1945), стоје попут граничних симболичких обележја – почетка и краја стваралачког чина – те најављују заправо оно што историјско критичко издање *Госпођице* јесте: целокупна генеза овог романа Иве Андрића од рукописне заоставштине, свих штампаних издања романа, извора за варијанте до документарне грађе најразличитијег садржаја (ауторових бележака, корекција, коментара, писама, издавачких уговора). Златотиск медаље Нобелове награде са парафразом стиха из Вергилијеве *Енеиде*, на предњој корици критичког издања *Госпођице*, потврђује не само да је велика привилегија чинити људски живот бољим посредством уметности (*Inventas vitam iuvat excoluisse per artes*) већ да такву улогу имплицитно

поседује и наука о књижевности, која осветљава и омогућава све аспекте деловања књижевног стваралаштва у животу. Такав значај управо има и прво историјско критичко издање *Госпођице*. Иво Андрић био је свестан важности научних компонената својих романа, те је први на изванредан начин и започео рад на критичким издањима непрестано уносећи битне измене, исправке и коментаре у рукописну грађу или штампана издања. Имајући то у виду и поштујући умногome одабире, одлуке и коначне напомене самог писца, Милан Потребих успешно је расветлио јавну и приватну историју настанка Андрићевог романа *Госпођица*.

Ана С. Живковић*

Универзитет у Крагујевцу – Филолошко-уметнички факултет
Одсек за филологију Катедре за српску књижевност
Јована Цвијића бб
34000 Крагујевац

УДК 027.2(497.11)''1841/2021''

Сања Степановић Тодоровић, Марина Нинић, *Библиотека Српске академије наука и уметности. 1841–2021*, уредник академик Миро Вуксановић, Издања библиотеке 34, САНУ, Београд, 2021, 231 стр; *Трибина Библиотеке САНУ 1991–2021*, приредили Данка Кужељ и Драгослав Боро, уредник академик Миро Вуксановић, Издања библиотеке 35, САНУ, Београд, 2021, 67 стр.

Од тренутка када је кнез Михаило Обреновић 7/19. новембра 1841. године својим потписивањем Уредбе о уставу Друштва српске словесности огласио оснивање најзначајније институције српске науке и културе – данашње Српске академије наука и уметности – почело је да пулсира једно од њених сидришта – њена библиотека. Јер, храбром визијом и мудро одлуком оснивача првог научног друштва у историји модерне Србије, међу којима посебно место припада Јовану Стерији Поповићу

*ja.zanita@yahoo.com